

V. Η ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

α') ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

Σκοπός της ηθικής φιλοσοφίας του Κάντ είναι η κριτική έρευνα και λύση του ηθικού προβλήματος της ζωής. Το έργο της ηθικής φιλοσοφίας του δ' Κάντ θεμελιώνει κυρίως στα δυο αθάνατα αριστουργήματά του, τις 'Αρχές της Μεταφυσικής τῶν Ἠθῶν καὶ τὴν Κριτικὴ τοῦ πραχτικοῦ λόγου.' Σκοπός μας θὰ ἦναι στὸ ἐξῆς νὰ δείξουμε σὲ γενικώτατες γραμμὲς τὴν πορεία τῆς σκέψης τοῦ Κάντ στὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα καὶ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο προχωρεῖ στὴ λύση τῶν προβλημάτων τῆς μεταφυσικῆς.

Στὸ κέντρο τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Κάντ, ὅπως εἰωνίστη ἤδη, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Ὁλόκληρο τὸ ἠθικοθεολογικὸ ἔργο τοῦ Κάντ θεμελιώνεται καὶ οἰκοδομεῖται ἀπάνω στὴν ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ οὐρανία Βεατρίκη, ποὺ ὁδηγεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Κάντ μέσα στοὺς οὐράνιους κύκλους καὶ κόσμους τῆς ἠθικῆς του φιλοσοφίας καὶ τῆς ἠθικῆς του θεολογίας. Μόνο μὲ τὸ θεϊκὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας ὁ Κάντ κατορθώνει νὰ ὑψωθῆ ἀπάνου ἀπ' τὸ χάος καὶ τὴν ἄβυσσο τῆς ζωῆς καὶ νὰ φωτίσῃ καὶ λύσῃ τὰ ὑψηλότερα προβλήματα τοῦ κόσμου, τὰ προβλήματα τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ μὲ τὴν κριτικὴ θεμελίωση τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ ξανοίγει στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα τὸ δρόμο πρὸς μιὰ δυνατὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ μᾶς δίνει μι' ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Τὸ κύριο ἔργο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ δώσῃ τὴ θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ὄχι ὡς ὑπερβατικῆς ἰδέας καὶ ἀπλῆς μορφῆς τοῦ λόγου, ἀλλ' ὡς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ θετικῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου.

Ἐργο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ εἶναι ἡ θετικὴ καὶ ὀριστικὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ ποιὸς εἶναι ὁ πνευματικὸς δρόμος, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἐλευθερία ὡς θετικὴ δημιουργικὴ δύναμη καὶ ὡς ὑπέρτατη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ κόσμου; Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα, ποὺ θέτουν καὶ διαφωτίζουν οἱ 'Αρχές τῆς Μεταφυσικῆς τῶν Ἠθῶν καὶ ἡ Ἀναλυτικὴ τῆς Κριτικῆς τοῦ πραχτικοῦ λόγου.

Οἱ Α. Μ. Η. εἶναι ἡ κριτικὴ έρευνα τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος, ἡ ἀποκάλυψη τῆς ὑπέρτατης ἀρχῆς τοῦ ἠθικοῦ κόσμου καὶ ἡ κριτικὴ θεμελίωση τῆς ἠθικῆς ὡς ἐπιστήμης. Στὸ ἔργο αὐτὸ τίθεται κι' ἐξετάζεται κριτικὰ σ' ὄλο τ' ὠκεάνειο βάθος του καὶ πλάτος του τὸ αἰώνιο ἠθικὸ πρόβλημα τῆς

1. Γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα ὁ Jean Paul ἔγραψε σὲ γράμμα του πρὸς φίλο του τὰ χαρακτηριστικώτατα λόγια «Ἄν ἀγαπᾶτε τὸ θεό, διαβάστε τὶς Ἀρχές τῆς Μεταφυσικῆς τῶν Ἠθῶν καὶ τὴν Κριτικὴ τοῦ πραχτικοῦ λόγου. Ὁ Κάντ δὲν εἶναι ἓνα φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὁλόκληρο ἡλιακὸ σύστημα».

ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸ σύμπαν καὶ τὴν αἰωνιότητα καὶ ἀναπτύσσονται οἱ θεϊκὲς καὶ αἰώνιες ἀρχὲς τῆς ἠθικῆς τοῦ Κάντ.

Ἡ μέθοδος τῶν δυὸ πρώτων μερῶν τῶν Α. Μ. Η. εἶναι ἡ ἀναλυτικὴ μέθοδος. Μὲ τὴ μεταφυσικὴ ἀνάλυση τῶν κοινῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ τοῦ βαθύτερου καὶ οὐσιαστικοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου τῆς ἠθικῆς συνείδησης τοῦ κόσμου ὁ Κάντ ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς καθαρῆς καὶ μὲ ἀπόλυτη ἀγαθότητα ἠθικῆς θέλησης ὑψώνεται στὶς ὑπερβατικὲς ἐννοιες τοῦ ἀπολύτου ἠθικοῦ χρέους, τῆς ἀπόλυτης ἠθικῆς κατηγορικῆς προσταγῆς, τῆς ἠθικῆς προσωπικότητας (καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πνευματικῆς οὐσίας) ὄχι ὡς μέσου, ἀλλ' ὡς ἀπολύτου ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ μέσα στὴ δημιουργία, τῆς πολιτείας τῶν σκοπῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητας ὡς ἐνότητας καὶ ἰδανικῆς ἠθικῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὡς πνευματικῶν οὐσιῶν καὶ ἠθικῶν προσωπικοτήτων καὶ ἀντικειμενικῶν σκοπῶν τῆς δημιουργίας, τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας, καὶ τέλος στὴν ὑπερτατὴ ἀρχὴ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τὴν ἐλευθερία.

Μὲ τὴν πιὸ φροτεινὴ καὶ ἀποκαλυπτικὴ ἀνάλυση τῶν ὑψηλότερων ἠθικῶν ἐννοιῶν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἠθικῆς συνείδησης τοῦ ἀνθρώπου ὁ Κάντ ἀποδείχνει κριτικὰ τὴν τελεία ἐνότητα τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Στὸ φῶς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ ἡ ἐλευθερία ἀποκαλύπτεται ὡς ἀναγκαῖος ὄρος τῆς ἠθικότητας. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἠθικότητας καὶ ἡ ἠθικότητα ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας. Δίχως ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει ἠθικὸς κόσμος καὶ δίχως ἠθικότητα δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία. Ὁ ἠθικὸς νόμος ὡς ἀπόλυτη ἀρχὴ τοῦ καθαρῶς λόγου καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἐλευθερία ταυτίζονται ἀπόλυτα.

Ὁ δεσμὸς τῶν δυὸ ἐννοιῶν τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἐννοια τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας. Ἡ ἐννοια τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας εἶναι μιὰ νέα ἐννοια, ποὺ εἰσάγει γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ κόσμου ἡ ἠθικὴ τοῦ Κάντ. Μὲ τὴν ἠθικὴ αὐτονομία φωτίζεται τὸ ἄπειρο τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, συνδέονται οἱ ἐννοιες τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας καὶ θεμελιώνεται ἡ ἠθικὴ. Μὲ τὴν ἐνότητα αὐτὴ ἐξ ἄλλου τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὑψώνεται στὴ μεταφυσικὴ καὶ στὶς λύσεις τῶν προβλημάτων τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητας τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ὑψηλότερη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς ὑψηλότερες κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητας καὶ ταυτότητας τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας, εἶναι τ' ἄδυστα τῶν ἀδύτων τοῦ Καντιανισμοῦ. Ἀπάνω στὴν ἀρχὴ αὐτὴ οἰκοδομεῖται ὅλη ἡ ἠθικὴ καὶ ὅλη ἡ ἠθικὴ θεολογία τοῦ Κάντ.

Στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος τῶν Α.Μ.Η. τὸ ἠθικὸ πρόβλημα ἐξετάζεται συνθετικά. Τὸ ἔργο ὁμοίως τῆς συνθετικῆς μεθόδου ἀρχίζει στὸ μέρος αὐτό, ἀλλὰ τελειώνει στὴν Ἀναλυτικὴ τῆς Κ. Π. Α. Στὸ τρίτο μέρος τῶν Α.Μ.Η. ὁ Κάντ περιορίζεται μόνο νὰ δείξῃ τὸ δεσμὸ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς

ἠθικῆς φιλοσοφίας του καὶ τῆ σχέση τῆς θεωρίας τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ μετὰ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα. Τὰ δυὸ πρῶτα μέρη τῶν Α.Μ.Η. ἀποκαλύπτουν ἀναλυτικὰ τὴν ἐσωτερικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἐνότητα τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ θέτουν τὸ ὅλο ἠθικὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς ὡς πρόβλημα ἐλευθερίας. Ἡ λύση τοῦ πρώτου ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν λύση τοῦ δευτέρου. Ἐὰν δὲν ὑπάρχη στὸν κόσμον ἐλευθερία (ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς μεταφυσικῆς), δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἠθικότης καὶ συνεπῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἠθικὴ. Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία μᾶς φανερῶνει, πῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας εἶναι δυνατόν νὰ λυθῇ μόνο μετὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τοῦ κοσμολογικοῦ δυϊσμοῦ. Τὴν λύση αὐτὴ φωτίζει καὶ τὸ τρίτον μέρος τῶν Α.Μ.Η. Εἶναι δυνατὴ ἡ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας, τονίζει ὁ Κάντ στὸ μέρος αὐτὸ, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν διπλὴ φύσιν καὶ οὐσίαν τοῦ κόσμου (αἰσθητικὴ καὶ πνευματικὴ, ἐμπειρικὴ καὶ ὑπερβατικὴ) καὶ μᾶς δίνει τὴν ἔννοιαν ἑνὸς ἄλλου κόσμου ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας καὶ συνεπῶς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Δίχως τὴν θεωρίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ μετὰ τὸν κοσμολογικὸν μονισμόν καὶ τὴν ταυτότητα «φαινομένου» καὶ «νοουμένου», κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ὀλωσδιόλου ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐλευθερία καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς τελείως χαϊμένον τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας μετὰ ὅλες τὶς φοβερὰς συνέπειας σ' ὅλην τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν τοῦ κόσμου. Στὸν κόσμον αὐτὸ τῆς ταυτότητος «φαινομένου» καὶ «καθ'αυτὸ ὄντος» θὰ κυριαρχοῦσε ἀπόλυτα τὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης καὶ ὁ ντετερμινισμὸς θὰ ἦταν ἀπόλυτος στὸν κόσμον. Ἡ ἐλευθερία σώζεται μόνο, ἂν ὑπάρξῃ ἕνας ἄλλος ὑπεραισθητὸς κόσμος ἔξω ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν φυσικὸν κόσμον καὶ συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτό. Καὶ ἡ κριτικὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία ἀκριβῶς βεβαιώνει μετὰ κριτικὴν καὶ ἀποδεικτικὴν βεβαιότητα, πῶς ὑπάρχει πραγματικά, ἀντικειμενικά καὶ ἀπόλυτα, ὁ ὑπεραισθητὸς αὐτὸς κόσμος τῶν νοητῶν ὄντων, μετὰ τὴν διαφορὰν μόνο πῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν μπορεῖ ποτὲ μετὰ τὶς καθαρὰς θεωρητικὰς δυνάμεις του νὰ μᾶς δώσῃ μιὰ θετικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ μόνο μιὰ ἀρνητικὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας του ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὸν φυσικὸν κόσμον καὶ τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα. Μετὰ τὸν τρόπον αὐτόν, μετὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ λύεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας, μετὰ τὴν παραδοχὴν τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος μέσα στὸν φυσικὸν κόσμον καὶ τῆς ἐλευθερίας στὸν μεταφυσικὸν κόσμον. Ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας, ποὺ ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος στὸ φῶς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας ἀποκαλύπτει ὡς δυνατὴ καὶ δίχως ἐσωτερικὰς ἀδυναμίας καὶ ἀντιφάσεις ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς λογικῆς καὶ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, δὲ στηρίζεται στὴν ἀντίθεση, ἀλλὰ στὴν τελείαν ἁρμονίαν τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς πρώτης ὡς ἀπόλυτης φυσικῆς αἰτιότητος τοῦ φυσικοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ τῆς δεύτερης ὡς ἀπόλυτης πνευματικῆς αἰτιότητος τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου τῶν νοουμένων.

Ἄλλ' ἡ θέσις, πού ἔχει ἡ ἐλευθερία μέσα στό ὄλο φιλοσοφικό σύστημα τοῦ Κάντ καί ἡ σημασία της γιά τή θεμελίωση καί τῆς ἠθικῆς καί τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς του ἐπιβάλλει ν' ἀναπτυχθῆ πλατύτερα ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στή φιλοσοφία τοῦ Κάντ.

Ὁ Κάντ διακρίνει τήν ὑπερβατική καί τήν πραχτική ἢ ἠθική ἐλευθερία. Ἡ ὑπερβατική ἐλευθερία εἶναι ἡ πνευματική αἰτιότητα τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν, ἡ ἀπόλυτη πνευματική αὐτενέργεια, πού δέν προσδιορίζεται ἀπό καμμιά ἄλλη αἰτιότητα.

Ἡ ὑπερβατική ἐλευθερία, στή σκέψη τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν ὑπερβατικῶν πνευματικῶν οὐσιῶν τοῦ νοητοῦ κόσμου, τοῦ θεοῦ καί τῶν ἄλλων νοητῶν πνευματικῶν ὄντων, ὡς καθαρῶν πνευματικῶν οὐσιῶν (καί τοῦ ἀνθρώπου ὡς νοουμένου καί καθαρῆς πνευματικῆς οὐσίας). Ὁ θεός, ὡς ἀρχέτυπος νοῦς καί ἀπόλυτο πνεῦμα, εἶναι ἡ ἀπόλυτη πνευματική αὐτενέργεια καί συνεπῶς ἡ ἀπόλυτη ὑπερβατική ἐλευθερία, ἡ ἀρχή καί ἡ πηγὴ τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων πνευμάτων.

Ἡ ὑπερβατική ἐλευθερία εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ τῆς πραχτικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία ἔχει μιὰ ἀρνητικὴ καί μιὰ θετικὴ ἔννοια. Ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος μᾶς δίνει τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια, ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος μᾶς δίνει τὴ θετικὴ ἔννοια.

Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία σὲ ἀρνητικὴ ἔννοια εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ ὑπερβατικοῦ νοητοῦ κόσμου, ὡς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο. Ὁ νοητὸς κόσμος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο καί συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτὸ καί τοὺς νόμους του, τὶς ἀρχαὶ μορφῆς καί ἀρχῆς τῆς αἰσθητικότητας καί τῆς διάνοιας, ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο, τὸ χρόνο, τὶς κατηγορίες, τὸ νόμο τῆς φυσικῆς αἰτιότητας καί ὅλους τοὺς ἄλλους φυσικοὺς νόμους τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ὑπερβατικὴ συνεπῶς ἐλευθερία σὲ ἀρνητικὴ ἔννοια εἶναι ἡ ἐλευθερία ὡς ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία σὲ θετικὴ ἔννοια εἶναι ἡ ἀπόλυτη πνευματικὴ αὐτενέργεια καί αὐτοδημιουργία, ἡ δύναμη τῆς καθαρῆς θετικῆς πνευματικῆς καί ἠθικῆς δημιουργίας δίχως κανένα ὑλικὸ περιορισμό, ἡ δύναμη τοῦ ἀπολύτου πνευματικοῦ καί ἠθικοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ δίχως τὴν ἐπίδραση καμμιάς ἄλλης ἐξωτερικῆς δύναμης κι' αἰτίας καί ὁλοσδιόλου ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ φύση καί τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία στήν ἔννοια αὐτὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ δύναμη, πού ἀρχίζει μιὰ σειρά θετικῶν πράξεων, πού ὡς φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὑπάγονται στὶς ἀρχῆς καί τοὺς νόμους τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ ὑπερβατικὴ αἰτία τῶν φαινομένων αὐτῶν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο καί τοὺς φυσικοὺς νόμους.

Ἡ πραχτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἐνυπαρκτικὴ κι' ἐνδοκοσμικὴ. Ἡ πραχτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ καθαρῶν λόγου στήν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του στήν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου ἢ μ' ἄλλους λόγους ἡ ἐλευθερία

κοῦ καθαρῶ λόγου ὡς ἠθικοῦ λόγου καὶ πηγῆς παγκοσμίων ἠθικῶν ἀρχῶν.

Ἡ πραχτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ δύναμη τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοκυριαρχίας καὶ τοῦ ἠθικοῦ σύτοπροσδιορισμοῦ μέσ' στὸν κόσμον σύμφωνα μὲ τὶς καθολικὰς καὶ ἀναγκαῖες ἀρχὰς τοῦ καθαρῶ λόγου καὶ τελείως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν φύσιν. Ἡ πραχτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν ὄντων, ποὺ ἔχουν, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, δυὸ φύσεις, αἰσθητικὴ καὶ πνευματικὴ, καὶ εἶναι μὲ τὸν ἐμπειρικὸν τοῦς χαρακτῆρα μέλη τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ μὲ τὸν πνευματικὸν τοῦς χαρακτῆρα μέλη τοῦ νοητοῦ κόσμου. Ἡ πραχτικὴ ἐλευθερία ὑπάρχει στὴν ἠθικὴ ζωὴ τῶν ὄντων αὐτῶν, ὅταν στὴ ζωὴ τοῦς, ὡς ἀγῶνα τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ, κυριαρχῆ ἡ πνευματικὴ τοῦς φύσιν καὶ ἡ καθαρὴ πνευματικὴ θέλησή τοῦς, ὅταν δηλαδὲ λυτρῶνται ἠθικὰ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν φύσιν καὶ τὴ φύσιν κι' ἐνεργοῦν στὴ ζωὴ τοῦς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἐνστικτὰ τοῦς, τὶς αἰσθητικὰς ἀρχὰς τοῦς καὶ τὰ πάθη τοῦς.

Στὴν ἐλευθερίᾳ ὑψώνεται ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Κάντ, μόνο μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον στὸ ὑψηλὸ νόημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ. Τὸν ἠθικὸν νόμον ὁ Κάντ ἐννοεῖ ὡς ἀπόλυτον καὶ παγκόσμιον καὶ ταυτόχρονα ὡς ἠθικὴν αὐτονομίαν. Ὁ ἠθικὸς νόμος, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ καθαρῶ ἠθικοῦ λόγου κι' ἔχει συνεπῶς τὰ οὐσιαστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀρχῶν, τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα. Ὁ ἠθικὸς νόμος, ὡς καθολικὸς καὶ ἀναγκαῖος, προϋποθέτει τὴν τελείαν πνευματικὴν αὐτοκυριαρχίαν καὶ ἠθικὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν φύσιν καὶ ὅλες τὶς ὑποκειμενικὰς καὶ σχετικὰς ἐμπειρικὰς ἀρχὰς τῆς ἑτερονομίας, δηλαδὴ τὴν ἠθικὴν αὐτονομίαν κι' ἐλευθερίαν. Μόνο ἡ θέλησις, ποὺ ἔχει λυτρωθῆ ἠθικὰ ἀπ' ὅλην τὴν γοητείαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῶν αἰσθητικῶν πόθων καὶ ὁρμῶν, ἡ καθαρὴ θέλησις καὶ ἠθικὴ συνείδησις, εἶναι ἠθικὰ αὐτόνομη κι' ἔχει τὴν δύναμιν ἀνεξάρτητην ἀπ' τὴν φύσιν νὰ θεσπίσῃ ἕνα ἠθικὸν νόμον γιὰ τὴν ζωὴν τοῦς, ποὺ εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἠθικὸς νόμος γιὰ τὴν ζωὴν ὅλου τοῦ κόσμου. Μόνο ἡ αὐτόνομη (ἐλεύθερη) θέλησις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑψωθῆ ἀπὸ τὸ χάος τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ σχετικοῦ καὶ στὶς κορυφὰς τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀγγαλιάζοντας ἀπ' τὰ ὑψηλὰ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὅλον τὸν κόσμον νὰ γίνῃ κοσμικὸς ἠθικὸς δημιουργὸς καὶ παγκόσμιος ἠθικὸς νομοθέτης μιᾶς καθολικῆς κοσμικῆς ἠθικῆς νομοθεσίας σὰ φυσικῆς ἠθικῆς νομοθεσίας ὅλης τῆς δημιουργίας ὡς μιᾶς παγκόσμιας κι' αἰώνιας ἰδανικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς πολιτείας τῶν ἀπολύτων κι' αἰώνιων σκοπῶν—ἠθικῶν ἀξιῶν τοῦ σύμπαντος (A. M. H.).

Ὁ Κάντ ἐννοεῖ τὸν ἠθικὸν νόμον ὡς καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον, γιὰ τὸ σκοπὸν τοῦ ἠθικοῦ νόμου, στὰ μάτια τοῦ, εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἁρμονία καὶ εἰρήνη, ἡ κοινωνικὴ εὐδαιμονία καὶ πρόοδος, μ' ἕνα λόγον ἢ ζωὴν. Ὁ ὑπερτατος αὐτὸς σκοπὸς τοῦ ἠθικοῦ νόμου πραγματοποιεῖται στὴ ζωὴ μόνο, ὅταν ὁ κοινωνικὸς νόμος ἦναι ἀπόλυτος καὶ ἀντικειμενικὸς καὶ ἰσχυρὸς μὲ ὑποχρεωτικὴν ἀξίαν γιὰ ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐξ ἄλλου εἶναι καθο-

λικός και αναγκαίος μόνο στο νόημα της ηθικής αυτονομίας, γιατί μόνο με την ηθική αυτονομία το κοινωνικό ὄν, ὡς ηθικό ὄν πνευματικῶς αυτοκυρίαρχο και ηθικῶς λυτρωμένο ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἔνστικτα και πάθη του και ὅλο τὸν κόσμο τῶν ὑποκειμενικῶν σκοπῶν και τῶν ὑλικῶν συμφερόντων, μπορεῖ ν' ἀγαλιάσῃ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα και νὰ ὑψωθῇ ὡς νομοθέτης τοῦ καθολικοῦ και παγκοσμίου ηθικοῦ νόμου. Ἡ καθολικότητα και ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ ηθικοῦ νόμου ὡς ηθικῆς αυτονομίας (και συνεπῶς ἡ ἀπόλυτη πνευματικότητα) εἶναι τὰ θεμέλια τῆς ηθικῆς τοῦ Κάντ. Στὰ μάτια τοῦ Κάντ τὸ κράτος τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης κι' εὐτυχίας, τῆς κοινωνικῆς προόδου και τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ θεμελιωθῇ σὲ καμμιά ἄλλη ἔννοια παρὰ μόνο στὴν ἔννοια τοῦ ηθικοῦ νόμου ὡς παγκοσμίου, δηλαδὴ στὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ και τῆς δικαιοσύνης. Ὁ Κάντ θεμελιώνει τὸν ηθικὸ νόμο και τὴ ζωὴ στὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ και τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, γιατί μόνο τὸ δίκαιο και τὸ ἀγαθὸ εἶναι καθολικὸ και πανανθρώπινο, παγκόσμιο κι' αἰώνιο, και μόνο τὸ δίκαιο θεμελιώνει τὸ κράτος τῆς κοινωνικῆς ἁρμονίας και τῆς δημιουργικῆς συνεργασίας ὅλων τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων και ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τὸ κράτος τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης και προόδου, τῆς ηθικῆς τάξεως, τοῦ πολιτισμοῦ και τῆς ζωῆς! Δίχως τὸν ηθικὸ νόμο, ὡς καθολικὸ και παγκόσμιο, στὸν κόσμο θεμελιώνεται μόνο τὸ κράτος τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους, τὸ κράτος τοῦ κοινωνικοῦ πολέμου και ἀλληλοσπαραγμοῦ, τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας και τοῦ κοινωνικοῦ ζόφου, τῆς παγκόσμιας ἀναρχίας και καταστροφῆς.

Τὸ ὑψηλὸ αὐτὸ νόημα τοῦ ηθικοῦ νόμου και τῆς ἐλευθερίας, ὡς μιᾶς στὸ βάθος οὐσίας, δείχνει τὸ ὕψος τῶν ὑπερκοσμίων πνευματικῶν και ηθικῶν ἀνατάσεων τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Κάντ. Ἡ ἐλευθερία, στὴν ὑψηλὴ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία στὴν κοινὴ ἔννοια τῶν πολλῶν, ἡ ἐλευθερία νὰ κάνῃ κάθε κοινωνικὸ ὄν ὅ,τι θέλει, μ' ἄλλους λόγους ὃ ὑπερτροφικὸς ἐγωϊσμός, ἡ ὑποδούλωση στὴν αἰσθητικὴ φύση και στὴν ὕλη, ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ ἀτομικισμοῦ, ἡ ἐπικράτηση τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων και τῶν ὑποκειμενικῶν σκοπῶν και τῶν ὑλικῶν ὑπολογισμῶν, ἡ θυσία τῶν γενικῶν συμφερόντων στὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, ἡ κατάλυση κάθε πνευματικῆς, ηθικῆς και κοινωνικῆς ἀρχῆς και τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀνομία και ἡ ἀναρχία. Ὁχι! Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἔντελῶς τὸ ἀντίθετο. Ἡ ἐλευθερία, στὴν ἀληθινὴ σκέψη τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ ὑπέρτατη ηθικὴ δύναμη α') τῆς τελείας πνευματικῆς και ηθικῆς αυτοκυριαρχίας και τοῦ ἀπολύτου ηθικοῦ αυτολυτρωμοῦ ἀπ' τὴ φύση και τὴν τυραννία τῶν ἐνστίχτων, τῶν ὁρμῶν και τῶν παθῶν, και β') τῆς ηθικῆς αυτοδημιουργίας μιᾶς καθολικῆς και παγκόσμιας ηθικῆς νομοθεσίας και τῆς ἀπόλυτης αυτοὑποταγῆς στὴν κατηγορικὴ προσταγὴ τῆς νομοθεσίας αὐτῆς ὡς παγκόσμιας νομοθεσίας τῆς ζωῆς ὅλης τῆς δημιουργίας. Ἐλευθερία, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ὁ ἀνθρώπος ὡς πνευματικὸ και ηθικὸ ὄν και ὡς πνευματικῶς και ηθικῶς αυτοκυρίαρχη θέληση και αὐτόνομη ηθικὴ συνείδηση! Μὲ

τὸ νόημα αὐτὸ ἢ ἠθικὴ αὐτονομία—ἐλευθερία εἶναι ἢ οὐσία τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ἢ ἀπόλυτη ἠθικότητα ἢ οὐσία τῆς αὐτονομίας—ἐλευθερίας!

Ἡ ἐλευθερία, στὰ μάτια τοῦ Κάντ, εἶναι τὸ κορύφωμα τῆς ἠθικῆς δύναμης καὶ τελειότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὑπέριστα πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοσυγκέντρωση, αὐτοεπιβολὴ καὶ αὐτοκυριαρχία καὶ ὄχι ἢ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναρχία, ἠθικὴ ἀποσύνθεσις καὶ παραλυσις, ὅπως ὁ περισσότερος κόσμος ἐννοεῖ τὴν ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία, τόνιζει ὁ Κάντ (Α. Μ. Η. Μέρ. III), δὲν εἶναι ἀ ν ο μ ί α (gesetzlos), ἀλλ' αὐ τ ο ν ο μ ί α (Selbstgesetzgebung). «Μιὰ ἐλεύθερη θέλησις καὶ μιὰ θέλησις κάτου ἀπὸ ἠθικοὺς νόμους εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ» (Also ist ein freier Wille und ein Wille unter sittlichen Gesetzen einerlei) εἶναι τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Κάντ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ τρίτου μέρους τῶν Ἀρχῶν τοῦ τῆς μεταφυσικῆς τῶν ἠθῶν. Ἐλεύθερος, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι μόνον ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀρετῆς μὲ τὸ μεγάλο καὶ ὑψηλὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ χαρακτῆρα, ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐκτελεῖ μὲ ἡρωϊσμὸν τὸ ἠθικὸν χρέος στὴ ζωὴ του ὡς μιὰ ἀπόλυτη κατηγορικὴ προσταγὴ τοῦ πνεύματος (τοῦ καθαρῶς λόγου), ἢ π ρ ο σ ω π ι κ ό τ η τ α, μ' ἓνα λόγο ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς ἥρωας! Ἡ ζωὴ, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ἐλευθερία, ἢ ἐλευθερία νόμος καὶ ὁ νόμος ἁρμονία! Μόνον μὲ τὴν ἐλευθερία, στὸ ὑψηλότατο αὐτὸ νόημα, ὡς ἠθικὴ ἀπολύτρωση (ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας) καὶ ὡς ἠθικὴ αὐτονομία (θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας) εἶναι δυνατό, κατὰ τὸν Κάντ, νὰ πραγματοποιηθῇ στὸν κόσμον τὸ κράτος τοῦ καθολικοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς παγκόσμιας δικαιοσύνης, μ' ἄλλους λόγους ἢ παγκόσμια πολιτεία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου, τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας, ἢ πολιτεία τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ θεοῦ!

Αὕτη εἶναι ἢ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ. Ἄλλ' ἢ ἔννοια αὕτη εἶναι μί' ἀπόλυτη συνθετικὴ ἐνότητα τοῦ λόγου, στὴν ὁποία ὑψώνεται τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα μὲ τὴ μεταφυσικὴ ἀνάλυσις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν σύμφωνα μὲ τοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους τῆς Γεν. Λογικῆς. Ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ μόνον μιὰ ἔννοια τοῦ καθαρῶς λόγου ὡς μ ο ρ φ ῆ ς, δηλαδὴ μιὰ ὑπερβατικὴ ἰδέα. Τὸ μεγάλο ὅμως πρόβλημα τῆς κριτικῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ δὲν εἶναι ἢ πνευματικὴ σύλληψις τῆς ὑπερβατικῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἢ ἀπόδειξις τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας ὡς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ πραγματικῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὴν ἀπόδειξις αὕτη ἐξαρτᾶται ἢ θεμελίωσις τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Καὶ ἢ ἀπόδειξις αὕτη εἶναι τὸ κύριον ἔργον τῆς Ἀναλυτικῆς τῆς Κριτικῆς τοῦ πραχτικοῦ λόγου.

β') Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΑΧΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἡ Κριτικὴ τοῦ Πραχτικοῦ Λόγου, τὸ ἀθάνατο πνευματικὸ μεγαλοῦργημα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, εἶναι τὸ Εὐαγγέλιο τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς θεολογίας τοῦ Κάντ. Ἡ Κριτικὴ τοῦ Πραχτικοῦ Λόγου, ἡ Μοναδολογία καὶ ὁ Μεταφυσικὸς λόγος τοῦ Leibniz εἶναι τὰ ὑψηλότερα μεταφυσικὰ δημιουργήματα τοῦ νεώτερου κόσμου. Στὴν Κριτικὴ τοῦ Πραχτικοῦ Λόγου, τὸ ἀριστούργημα τοῦ Κάντ κατὰ τὴ γνώμη μας ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔργα του, ἡ μεταφυσικὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου μὲ τοὺς πνευματικοὺς δρόμους τῆς φιλοσοφίας τοῦ νεώτερου κόσμου ὑψώνεται στοὺς κόσμους τοῦ ἀπολύτου. Στὴν Κ. Π. Λ. τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα θέτει τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου σ' ὅλο τὸ ὠκεῖαντο βάθος του καὶ σ' ὅλη τὴν ἀπεραντωσύνη του. Ἡ Κ. Π. Λ. εἶναι ἡ κριτικὴ θεμελίωση τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς ὡς φιλοσοφίας τοῦ υπεραισθητοῦ. Στὴν Κ. Π. Λ. ὁ Κάντ θέτει τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς στὴ σχέση του μὲ τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου καὶ μὲ τὴ θεϊκὴ λάμψη καὶ ἐσωτερικὴ ἀχτινοβολία τοῦ πνεύματός του ἀποκαλύπτει στὰ μάτια ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας τὴν αἰωνία ἠθικὴ καὶ μεταφυσικὴ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς! Στὸ φῶς τῶν ὑψηλῶν καὶ αἰωνίων ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας του ἡ σκέψη τοῦ Κάντ ὑψώνεται στὸ ἄπειρο τῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ στοὺς κόσμους τῆς μεταφυσικῆς, ὡς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας στὸ ἀπόλυτο νόημά της.

Ἡ μέθοδος τῆς Κ. Π. Λ. εἶναι ἡ συνθετικὴ μέθοδος. Στὶς Α. Μ. Η. ὁ Κάντ ἐρευνᾷ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου ἀναλυτικὰ. Ἡ ἀναλυτικὴ ὁμῶς μέθοδος, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν ὀδηγεῖ στὴν ὀριστικὴ λύση τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου, ὅπως ὁ ἴδιος βλέπει καὶ θέτει τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ ὅπως εἶναι καὶ φανερόνεται στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἀναλυτικὴ μέθοδος ἢ μεταφυσικὴ ἀνάλυση στηρίζεται στοὺς νόμους τῆς Γενικῆς Λογικῆς καὶ θὰ εἶχε ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ στὴ φιλοσοφία, ἂν οἱ λογικοὶ νόμοι ἦσαν καὶ νόμοι τοῦ κόσμου, ἂν δηλαδὴ ἡ φιλοσοφία κατώρθωνε τὴ θεμελιώση ἓνα πανλογισμὸ σ' ὅλο τὸν κόσμο (ὅπως θὰ θελήσει τὴν κάμη ἀργότερα ὁ Hegel). Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ σκέψη καὶ ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου θὰ ἐθεμελιωνόσαν ἀπάνω σὲ ἀναλυτικὰ κρίσεις καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἀνάλυση θὰ εἶχε καθολικὴ ἐφαρμογὴ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν κοσμικῶν προβλημάτων καὶ στὴ φιλοσοφικὴ γνώση τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία, ὡς ἀπόλυτη, κατὰ τὸν Κάντ, κοσμικὴ ἐπιστήμη, δὲ θεμελιώνεται σὲ ἀναλυτικὰ, ἀλλὰ σὲ συνθετικὰ κρίσεις a priori. Ἡ φιλοσοφία τοῦ κόσμου, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι τυπικὴ ἢ εἰδητικὴ φιλοσοφία (φιλοσοφία μορφῆς ἢ Γενικὴ Λογικὴ), ἀλλ' ὑλικὴ φιλοσοφία (συνθετικῆς ἐνότητος μορφῆς καὶ ὕλης) καὶ ὑπερβατικὴ στὴν οὐσία της φιλοσοφία, ὡς φιλοσοφία τοῦ καθαρῶν λόγου στὴν καθαρὴ ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του μέσ' στὸν κόσμο. Οἱ νόμοι τῆς φιλοσοφίας, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι νόμοι λογικοὶ, ἀλλ' ὑπερβατικοί. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν εἶναι ὁ ἀρχέτυπος νοῦς τῆς πνευ-

ματικῆς θεωρίας κι' ἐμπειρίας τοῦ πνευματικοῦ σύμπαντος, δηλαδὴ ὁ θεϊκὸς λόγος, ἀλλ' εἶναι ὁ κοσμικὸς λόγος τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων, ποὺ τὰ ὄριά τους ἐκτείνονται μόνο μέσα στὰ ὄρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Τὸ πρόβλημα συνεπῶς καὶ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori καὶ στὴ θεωρητικὴ καὶ στὴν ἠθικὴ χρῆση τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ ἡ μόνη γόνιμη φιλοσοφικὴ μέθοδος εἶναι ἡ συνθετικὴ. Ἡ πραγματικὴ λοιπὸν μέθοδος τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, ὡς φιλοσοφίας τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ με κέντρο τὸν καθαρὸ λόγον καὶ τὴν ὑπερβατικὴ αὐτοσυνείδηση, εἶναι ἡ συνθετικὴ μέθοδος. Καὶ τὴ μέθοδο αὐτὴ ἐφαρμόζει ὁ Κάντ καὶ στὰ τρία ἀριστουργήματά του, τὶς τρεῖς κριτικὲς του. Στὰ Προλεγόμενα καὶ στὶς Ἐσχολίαι τῆς Μεταφ. τῶν ἠθῶν ἐφαρμόζει τὴν ἀναλυτικὴ μέθοδο με τὸ σκοπὸ νὰ διαφωτίσῃ στὸ πρῶτον τὸ ἔργο τῆς πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια βγαλμένης Κ. Κ. Λ. καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ στὸ δεύτερον τὸ ἔργο τῆς συνθετικῆς μεθόδου καὶ ὄχι γιὰ νὰ λύσῃ ὀριστικὰ τὰ προβλήματα ποὺ θέτει. Κατὰ τὸν Κάντ μόνο ἡ συνθετικὴ μέθοδος μπορεῖ νὰ δώσῃ τὶς ἀληθινὲς λύσεις τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων ὡς κοσμικῶν προβλημάτων. Ἡ μεταφυσικὴ ἀνάλυση προϋποθέτει τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα ὡς προβλήματα τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς μορφῆς, τὸ κοσμικὸ ὅμως πρόβλημα, στὰ μάτια τοῦ Κάντ ὕψως ἐτονίστη καὶ σ' ἄλλο μέρος, δὲν εἶναι πρόβλημα μορφῆς, ἀλλὰ πρόβλημα συνθετικῆς ἐνότητας τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης τοῦ καθαροῦ λόγου, πρόβλημα δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori.

Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἔλυσε τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴ θεωρητικὴ χρῆση κι' ἐφαρμογὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. Τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς, δηλαδὴ τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου.

Ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος δὲν ἀναφέρεται στὴ σχέση τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ τοῦ κόσμου (τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ ὄντος) ἀπὸ θεωρητικὴ ἢ γνωστικὴ ἀποψη, ὅπως ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος, ἀλλὰ στὴ θέληση τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος ποὺ ἐνεργεῖ ἠθικὰ στὴ ζωὴ, στὴ θέληση ὡς πνευματικὴ αἰτιότητα καὶ προσδιοριστικὴ ἀρχὴ τῶν ἠθικῶν πράξεων τοῦ ἠθικοῦ ὄντος μέσα στὸν κόσμον καὶ μέσα στὴ ζωὴ. Ἡ Κ. Π. Λ. εἶναι συνεπῶς ἡ κριτικὴ τῆς καθαρῆς (λυτρωμένης ἀπὸ τὴν ἐμπειρία) θέλησης στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργεια καὶ ζωὴ καὶ στὴν ἠθικὴ τῆς σχέση με τὸν κόσμον.

Καὶ στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία ὁ Κάντ διακρίνει μορφὴ καὶ ὕλη. Μορφὴ στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία εἶναι τὸ καθαρὸ πνευματικὸ στοιχεῖο, ποὺ προσδιορίζει τὴ θέληση στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργεια ἀπόλυτα, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε αἰσθητικὸ ἢ ἐμπειρικὸ στοιχεῖο. Μ' ἄλλους λόγους μορφὴ στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ εἶναι ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος, ὡς πηγὴ τῆς

ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, ἡ καθαρὴ ἠθικὴ θέληση καὶ συνείδηση, πού αὐτοπροσδιορίζεται στὴν ἠθικὴ τῆς ζωῆς μόνο σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόλυτες ἀρχὲς τοῦ καθαροῦ λόγου κι' ἐνεργεῖ ἠθικὰ τελείως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα καὶ τὴ φύση.

Ἡ ὕλη στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία εἶναι ὁ κόσμος τῶν ἀντικειμένων τῆς θέλησής μας, ὁ φυσικὸς κόσμος τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μας καὶ τῶν αἰσθήσεων, ὁ κόσμος τῶν φυσικῶν ἐνστίχτων, τῶν αἰσθητικῶν πόθων καὶ ὁρμῶν, τῶν φυσικῶν παθῶν καὶ τῶν λογῆς—λογῆς ὑποκειμενικῶν σκοπῶν καὶ ὑλικῶν συμφερόντων καὶ ὑπολογισμῶν, μ' ἓνα λόγο ὁ κόσμος τῆς φυσικῆς προσωπικῆς εὐτυχίας.

Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα, ποῖο ἀπ' τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα, τὴ μορφή καὶ τὴν ὕλη, ἐπικρατεῖ στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ προσδιορίζει ὡς ἀρχὴ τὴν ἀνθρώπινη θέληση στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργεια. Ὄταν ἐπικρατῇ καὶ προσδιορίζῃ τὴ θέληση ἢ ὕλη, δὲν ὑπάρχει ἠθικὴ αὐτονομία (ἐλευθερία), ἀλλ' ἑτερονομία. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸν ἠθικὸν νόμον δὲ δίνει ἢ ἴδια ἢ θέληση στὸν ἑαυτὸ τῆς, ἀλλὰ τὸ ἐξωτερικὸ ἀπ' αὐτὴ ἀντικείμενό τῆς. Συνεπῶς στὴν περίπτωση αὐτὴ ἢ θέληση δὲν εἶναι αὐτόνομη κι' ἐλεύθερη, ἀλλ' ὑποτάσσεται σὲ ξένες ἐξωτερικὲς δυνάμεις κι' ἐπιδράσεις κι' αἰτίες, πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ καὶ καθ'αυτὸ ἀληθινὴ οὐσία τῆς. Ὄταν ὅμως ἀντίθετα ἐπικρατῇ καὶ προσδιορίζῃ τὴ θέληση ἢ μορφή, ὑπάρχει ἠθικὴ αὐτονομία καὶ ἢ θέληση εἶναι αὐτόνομη κι' ἐλεύθερη, γιατί ἢ ἴδια ἢ θέληση δίνει τὸν ἠθικὸν νόμον στὸν ἑαυτὸ τῆς. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἢ θέληση αὐτοπροσδιορίζεται σύμφωνα μόνο μὲ τὶς ἀπόλυτες καὶ παγκόσμιες ἠθικὲς ἀρχὲς τοῦ καθαροῦ λόγου, ἐνεργεῖ τελείως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα καὶ τὴ φύση καὶ ὁ πνευματικὸς παγκόσμιος νόμος, πού θέτει στὸν ἑαυτὸ τῆς, πηγάζει ἀπὸ τὰ τρισβάθια τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶναί τῆς καὶ ἀπὸ τὴν καθαρὴ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τῆς φύση.

Τὸ κύριον λοιπὸν πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα, ἂν ἢ θέληση στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργεια ἦναι αὐτόνομη, ἂν δηλαδὴ ἢ θέληση τοῦ ἠθικοῦ ὄντος αὐτοπροσδιορίζεται στὴν ἠθικὴ ζωὴ τῆς μόνο ἀπὸ τὸν καθαρὸν λόγον ἢ ὑποτάσσεται σὲ ξένες ἐξωτερικὲς αἰσθητικὲς κι' ἐμπειρικὲς ἀρχὲς. Μ' ἄλλους λόγους τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα, ἂν ἦναι δυνατὸς ὁ καθαρὸς λόγος ὡς ἠθικὸς λόγος, καὶ σὲ καταφατικὴν περίπτωσιν, πῶς εἶναι δυνατὸς ὁ καθαρὸς λόγος ὡς καθαρὸς ἠθικὸς λόγος;

Τὸ πρόβλημα συνεπῶς τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Τὸ πρόβλημα ὅμως τῆς ἐλευθερίας στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία δὲν τίθεται ἀρνητικῶς, ὅπως στὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ θετικῶς. Ἡ ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, πού μᾶς δίνει ἢ θεωρητικὴ φιλοσοφία, εἶναι μὴ ἀναγκαία, ἀλλὰ προβληματικὴ (σχετικὰ μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ τῆς πραγματικότητά) ἰδέα καὶ ὑπόθεσις τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου. Τὸ ἀνθρώπινο ὅμως πνεῦμα δὲν ἱκανοποιεῖται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀρνητικὴν λύσιν τοῦ

προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Τὸ πνεῦμα τοῦ Κάντ δὲν ἱκανοποιεῖ ἢ προβληματικότητα αὐτὴ τοῦ θεωρητικοῦ λόγου στὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας (ἢ προβληματικότητα καὶ ἀβεβαιότητα κατὰ τὸν Κάντ ὁδηγεῖ πάντα στὸ σκεπτικισμό μὲ τὶς ὑλιστικὲς καὶ ἀθεϊστικὲς συνέπειές του). Ἐκεῖνο ποὺ ζητᾶ πάντα ὁ Κάντ εἶναι ἡ ἀπόλυτη κριτικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα, ποὺ λυτρώνει τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ θετικὴ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ τὶς γνωστικὲς δυνάμεις τοῦ λύσει τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἶναι μιὰ στιγμὴ στὴ μεθοδολογικὴ ἐξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ καὶ στὴν ὑψώσῃ τῆς στὴν ὑπέριστα πνευματικὴ νίκη, μιὰ στιγμὴ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ δημιουργία τοῦ καθαρῶν λόγου. Ἡ ὑπέριστα στιγμὴ καὶ νίκη εἶναι μόνο ἡ θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ θετικὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ λύση αὐτὴ εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. Ἀντικείμενο λοιπὸν τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ θετικὴ ἔννοια τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀντικειμενικῆς κοσμικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου.

Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ θέτει τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας στὴ θετικὴ ἔννοια καὶ μορφή ὡς ἑξῆς. Ἡ ἀνθρώπινη θέληση εἶναι ἐλεύθερη, ὄχι μόνο ὡς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὰ αἰσθητικὰ καὶ ἐμπειρικὰ προσδιοριστικὰ αἰτία (ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας), ἀλλὰ καὶ ὡς θετικὴ δημιουργικὴ ἠθικὴ δύναμη, δύναμη ἠθικῆς αὐτενεργείας καὶ αὐτοπροσδιορισμοῦ (θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας) στὴν ἠθικὴ ζωὴ τῆς μέσ' στὸν κόσμον; Μ' ἄλλους λόγους ἡ ἀνθρώπινη θέληση εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ αἰτιότητα σύμφωνα μόνο μὲ τὶς καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀρχὲς τοῦ καθαρῶν λόγου τελείως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα, τὰ ἐνστικτα, τὶς ὁρμές, τὰ ὑλικά συμφέροντα καὶ τὰ πάθη; Ἡ θέληση ἔχει τὴ δύναμη ν' ἀρχίσῃ μιὰ σειρά ἠθικῶν πράξεων μέσ' στὸν κόσμον, ποὺ νὰ πηγάζουν μόνο ἀπὸ τὴ βαθύτερη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ οὐσία δίχως καμμιά αἰσθητικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον, μιὰ σειρά πράξεων, ποὺ ὡς φαινόμενα εἶναι μέσα στὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅμως τῆς ὑπερβατικῆς καὶ πνευματικῆς αἰτιότητάς τους εἶναι ἐλεύθερες; Ὁ ἀνθρώπος ἔχει τὴ δύναμη τῆς πνευματικῆς αὐτενεργείας καὶ αὐτοδημιουργίας ἢ εἶναι σκλάβος στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ τῶν φυσικῶν ὁρμεφυτῶν του, τῶν παθῶν του καὶ τῶν ζωϊκῶν ἐνστίχτων του; Τὸ πνεῦμα μ' ἄλλα λόγια ἢ ἡ φύση προσδιορίζει τὴν ἀνθρώπινη θέληση στὴν ἠθικὴ τῆς ἐνέργεια καὶ στὴ ζωὴ τῆς μέσ' στὸν κόσμον;

Τὸ ὅλο λοιπὸν πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ἐντοπίζεται στὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ ἀνθρώπος ἦναι ἐλεύθερος στὴν ἠθικὴ ζωὴ του, στὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ ἀνθρώπος ἔχη τὴν ἠθικὴ δύναμη τοῦ ἠθικοῦ αὐτολυτρωμοῦ τοῦ ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ τὴ φύση, τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας καὶ αὐτοδημιουργίας σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόλυτες ἀρχὲς τοῦ καθαρῶν λόγου ὡς ὑπέριστα καθολικὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀρχὲς τῆς ζωῆς ὅλου τοῦ κόσμου

καὶ τῆς αὐτοῦποταγῆς τοῦ στὴν ἀπόλυτη κατηγορικὴ προσταγὴ τοῦ παγκόσμιου ἠθικοῦ νόμου ὡς δημιουργήματός του καὶ ἠθικῆς αὐτονομίας του. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργὸς τῆς ζωῆς του; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀβυσσαλέο μεταφυσικὸ καὶ ἠθικὸ ἐρώτημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸν κόσμον. Ἀπ' τὴν ἀπάντησιν, ποῦ θὰ δοθῆι στὸ ἐρώτημα αὐτό, θὰ κριθῆι ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἠθικὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴ δημιουργίαν, ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ ὅλος ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς.

Ὁ Κάντ λύει τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου σύμφωνα με τοὺς αἰώνιους παλμοὺς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Στὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ ἄνθρωπος ἦναι ἐλεύθερος καὶ δημιουργὸς τῆς ζωῆς του, ὁ Κάντ ἀπαντᾷ μ' ἓνα θεϊκὸ **Ναί!** Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Κάντ, ὡς ὑλικὴ καὶ αἰσθητικὴ φύσις εἶναι μέλος τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ κάτου ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὴν ἀλύγιστη καὶ ἀδυσώπητη φυσικὴ ἀναγκαιότητα, ὡς πνευματικὴ ὁμοίως φύσις καὶ καθαρὴ ἠθικὴ θέλησις καὶ συνείδησις εἶναι ἐλεύθερος. Ἡ ἀνθρώπινη θέλησις, ὡς καθαρὴ πνευματικὴ οὐσία, εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν φύσιν καὶ ἔχει τὴ δύναμιν ἄρχισιν μιᾶς σειρᾶς ἠθικῶν πράξεων μέσ' στὸν κόσμον μετὰ πηγῆς τοὺς μόνον τὸν καθαρὸν λόγον. Ἡ ἀνθρώπινη θέλησις εἶναι ἐλεύθερη καὶ μετὰ ἀρνητικὸν καὶ μετὰ θετικὸν νόημα καὶ δημιουργεῖ τὴ ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸν κόσμον!

Ἡ ἀπόλυτη ὁμοίως ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας εἶναι στὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Ἡ θεϊκὴ σκέψις τοῦ Κάντ ἀνεβαίνει στὶς αἰώνιες κορυφὰς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς ὡς ἑξῆς.

Ὁ ἄνθρωπος, τονίζει ὁ Κάντ, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ ἄμεσα, ἐνορατικὰ, θεωρητικὰ, τὴν ὑπερβατικὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀντικειμενικὴν κοσμικὴν πραγματικότητα, γιατί ἡ ἐλευθερία εἶναι οὐσία τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ξεπερνάει ποτὲ θεωρητικὰ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ δὲν ἔχει τὴ θεϊκὴν γνωστικὴν δύναμιν τῆς πνευματικῆς θεωρίας καὶ τῶν πνευματικῶν ἐνοράσεων τοῦ νοητοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἂν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἔχη τὴ δύναμιν νὰ συλλάβῃ καὶ γνωρίσῃ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τὴν ὑπερβατικὴν ἐλευθερίαν, ὡς πνευματικὴ οὐσία τοῦ νοητοῦ κόσμου, ἔχει ὁμοίως τὴ δύναμιν νὰ ἰδῆ καὶ νὰ συλλάβῃ ἀπόλυτα καὶ μ' ἐπιστημονικὴν καὶ θετικὴν κριτικὴν βεβαιότητα τὸν ἠθικὸν κόσμον στὴν καθαρὴ καὶ ἀστραφτερὴ μορφὴν του, τὸν κόσμον ποῦ κινεῖ ὁ ἀπόλυτος ἠθικὸς νόμος καὶ εἶναι δημιουργία τοῦ καθαρῶν ἠθικοῦ λόγου!

Ἀπὸ τίς ἀβυσσαλέες πνευματικὲς ἐνοράσεις καὶ ἐξερευνήσεις τοῦ τῶν μυστηριακῶν ἠπειρῶν τοῦ πνευματικοῦ σύμπαντος ὁ Κάντ φέρνει στὸ φῶς καὶ χαρίζει στὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀπόλυτην καὶ αἰώνια ὑπερχόσμια καὶ θεϊκὴ ἀλήθειαν, πῶς ἡ βαθύτερη καὶ αἰώνια οὐσία τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ζωῆς εἶναι πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ! Ὁ ἠθικὸς νόμος, ὡς μετὰ ἀπό-

λυτη, καθολική και αναγκαία αρχή του καθαροῦ λόγου, είναι ὁ παγκόσμιος κι' αἰώνιος νόμος τοῦ σύμπαντος! Αὐτή είναι ἡ ὑψηλότερη ἀλήθεια, πού ἡ σκέψη τοῦ Κάντ στοῦ πέρασμά της ἀπό τόν κόσμο ἐχάρισε στήν ἀνθρωπότητα! Ἡ ἀκατάλυτη κι' ἀπάνω ἀπ' τὸ χρόνο δόξα τοῦ πνεύματός του είναι, ὅτι βαθύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο φιλόσοφο σ' ὕλη τὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου βυθίστηκε μὲ τὸ φῶς τῆς κριτικῆς σκέψης κι' ἐπιστήμης στὰ βάθη τῶν ὠκεανῶν καὶ τῶν ἀπείρων ὑπερβατικῶν κόσμων τοῦ ἠθικοῦ σύμπαντος καὶ ἀποκάλυψε στήν ἀνθρωπότητα τὴν αἰωνία ἠθικὴ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς! Τὸ τιτανικὸ αὐτὸ ἔργο του καὶ τὸ δρόμο του μέσα στὶς ἀβύσσους τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἀπείρου ἐφώτιζε μέσ' ἀπ' τὰ βάθη τῶν αἰώνων τὸ ὑπερκόσμιον φῶς τῆς θεϊκῆς μορφῆς τοῦ μεγάλου του προδρόμου στὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸν κόσμο, τοῦ θεοῦ Σωκράτη! Ὁ Σωκράτης μὲ τὸν ἥρωικὸ καὶ ὑπεράνθρωπον θάνατό του εἶχε δείξει πρῶτος στὸν κόσμο, πὼς ἡ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου ἠθικοῦ χρέους δὲν εἶναι μι' ἄδεια ἔννοια κι' ἓνα πλάσμα μόνον τοῦ νοῦ καὶ τῆς φλογισμένης ἀνθρώπινης φαντασίας!

Ὁ ἀπόλυτος ἠθικὸς νόμος, στὰ πνευματικὰ μάτια τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀλήθεια, ἡ ἀπόλυτη πραγματικότητα. Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ζωὴ τοῦ παντός! Ἡ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἠθικὴ! Ἡ ἠθικὴ συνείδηση εἶναι τὸ ἀπόλυτον φῶς, ἡ ἀπόλυτη πνευματικὴ βεβαιότητα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὡς καθολικῆς καὶ ἀναγκαίας γιὰ ὅλο τὸν κόσμο ἀρχῆς τοῦ καθαροῦ λόγου. Ἡ ἠθικὴ συνείδηση, μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Κάντ, εἶναι μιὰ ἠθικὴ ἀπραγματικότητα, ἓνα ἀπόλυτον καὶ ἀδιαφιλονίκητον πραγματικὸν πνευματικὸν γεγονὸς «Ein Factum der Vernunft» (Κ. Π. Λ. I. § 7. παρατήρ.).

Μὲ ὠρισμένα παραδείγματα βγαλμένα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ κόσμου ὁ Κάντ ἀποδείχνει στήν Ἀναλυτικὴν τῆς Κ.Π.Λ. τὴν ἠθικὴν συνείδηση ὡς ἀπόλυτη ἠθικὴν πραγματικότητα μέσ' στὸν κόσμο. Ἡ ἠθικὴ συνείδηση μᾶς βεβαιώνει γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴν μέσ' στὸν κόσμο πραγματικότητα τοῦ παγκοσμίου ἠθικοῦ νόμου Ὁ ἠθικὸς νόμος, κατὰ τὸν Κάντ, ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ ἰσχύει ἀπόλυτα μέσ' στὸν κόσμο. Καὶ τὴν ἀπόλυτη καὶ ἀκατάλυτη δυνάμη του ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει μέσ' στὰ βάθη τῆς ψυχῆς του καὶ τῆς ἠθικῆς συνείδησός του προπάντων τὶς στιγμὲς πού τὸν παραβιάζει.

Ὑστερ' ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἠθικῆς οὐσίας τοῦ κόσμου ἡ σκέψη τοῦ Κάντ ὑψώνεται στ' ἀναγκαῖα συμπεράσματα τῆς ἀλήθειας αὐτῆς ὡς ἑξῆς.

Ἡ ἠθικὴ συνείδηση εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἀπόλυτης κατηγορικῆς προσταγῆς τοῦ ἠθικοῦ χρέους, ἡ ἀπόλυτη ἠθικὴ ἀλήθεια καὶ πραγματικότητα. Ἡ ἠθικὴ ὅμως συνείδηση, στοῦ νόημα αὐτό, δὲν εἶναι